

УДК 336.13

Т.В. Клименко, аспірант

Чернігівський державний інститут економіки і управління, м. Чернігів, Україна

РОЛЬ БЮДЖЕТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ**Т.В. Клименко**, аспирант

Черниговский государственный институт экономики и управления, г. Чернигов, Украина

РОЛЬ БЮДЖЕТНОГО ПОТЕНЦИАЛА В ОБЕСПЕЧЕНИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА**T. V. Klymenko**, post-graduate student

Chernihiv State Institute of Economics and Management, Chernihiv, Ukraine

THE ROLE OF FINANCIAL POTENTIAL IN PROVIDING SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

Визначено роль і місце бюджетного потенціалу в забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону. Запропоновано авторський підхід до трактування поняття „бюджетний потенціал регіону”. Оцінено сучасний стан бюджетного потенціалу Чернігівської області та визначені основні напрямки його нарощування.

Ключові слова: фінансовий потенціал розвитку регіону, бюджетний потенціал, регіональний розвиток, фінансова самостійність, місцеві бюджети, доходи та видатки місцевих бюджетів, міжбюджетні трансферти.

Определена роль и место бюджетного потенциала в обеспечении социально-экономического развития региона. Предложен авторский подход к трактовке понятия „бюджетный потенциал региона”. Оценено текущее состояние бюджетного потенциала Черниговской области и определены основные направления его наращивания.

Ключевые слова: финансовый потенциал развития региона, бюджетный потенциал, региональное развитие, финансовая самостоятельность, местные бюджеты, доходы и расходы местных бюджетов, межбюджетные трансферты.

The role and place of budgetary potential in the social and economic development of the region are defines in the article. An author's approach to treatment of the concept „the budgetary potential of the region” is offered. Current state of the budgetary potential of Chernihiv region is estimated and the main directions of its increasing are determined.

Key words: financial potential of the regional development, budgetary potential, regional development, financial autonomy, local budget, profits and charges of local budget, interbudget transfers.

Постановка проблеми. Сучасний етап регіонального розвитку в Україні відзначається неефективною організацією системи управління на місцевому рівні, декларативним характером стратегічного планування та диспропорціями соціально-економічного розвитку, посиленням соціальної нерівності. Проблема нестачі коштів у місцевих бюджетах не тільки на розвиток, але й на задоволення поточних потреб, залишається актуальною для всіх регіонів України.

Поточний і перспективний розвиток економіки регіону залежить від його спроможності самостійно забезпечувати задоволення потреб території та нарощувати власний фінансовий потенціал. Провідне місце в забезпеченні останнього займає бюджетний потенціал, який характеризує рівень розвитку бюджетної системи регіону. Тому важливим залишається визначення економічного змісту бюджетного потенціалу регіону, джерел його формування та основних інструментів його нарощування й ефективного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням удосконалення управління бюджетним потенціалом регіонів, пошукам шляхів його нарощування присвячені праці таких українських і російських учених, як: В.Г. Боронос [1], І.М. Вахович [2; 3], З.В. Герасимчук [3], Ж.Г. Голодова [4], С.В. Зенченко [5], І.М. Камінська [2; 3], А.В. Лучка [6], Г.М. Полевик [7] та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні залишається не повною мірою визначеною сутність поняття „бюджетний потенціал регіону”, відсутній єдиний підхід до його оцінювання, недостатньо дослідженими є фактори впливу на формування фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, що й обумовлює актуальність і необхідність подальших наукових пошуків.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження сутності бюджетного потенціалу та його ролі у фінансовому забезпеченні регіону, оцінювання сучасного стану бюджетного потенціалу Чернігівської області та визначення основних джерел його нарощування.

Виклад основного матеріалу. Стійке економічне зростання регіону залежить від фінансової забезпеченості місцевих бюджетів, які є базовим рівнем бюджетної системи країни, адже саме за рахунок їх коштів здійснюється фінансування соціальних видатків і задоволення інших поточних потреб території. Відповідно, однією з головних умов, що сприяють ефективному соціально-економічному розвитку регіону, є оптимальна побудова місцевого бюджету як системи фінансових відносин щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування з метою забезпечення фінансової спроможності регіону та його стійкого розвитку.

Місцеві бюджети є одним з основних механізмів перерозподілу вартості, створеної на території регіону та держави взагалі, адже, виконуючи покладені на них функції, перерозподіляючи фінансові ресурси, органи місцевого самоврядування здатні здійснювати регулятивний вплив на економіку регіону [7].

Саме здатність бюджетного механізму мобілізувати достатній обсяг фінансових ресурсів та ефективно його використати визначає бюджетний потенціал регіону та обумовлює його стійкий розвиток.

Дослідивши трактування економічної категорії „бюджетний потенціал регіону” вітчизняними та російськими науковцями, можна виділити характерну особливість: досліджуване поняття має об'єднувати як сукупність фінансових ресурсів, у тому числі отриманих у вигляді міжбюджетних трансфертів, так і наявні та приховані можливості їх формування (залучення) і використання.

На нашу думку, бюджетний потенціал – це сукупність фінансових ресурсів та умов їх мобілізації, які формують місцевий бюджет за рахунок податкових і неподаткових надходжень, доходів від участі в капіталі та міжбюджетних трансфертів і направляються на фінансування поточних і капітальних видатків регіону.

Схема формування доходів і видатків місцевих бюджетів згідно з Бюджетним кодексом України наведена на рис. 1.

Провідну роль у формуванні автономії місцевого самоврядування відіграють доходи місцевих бюджетів, нарощування яких за рахунок інноваційних інструментів є головним завданням формування регіонального бюджетного потенціалу та забезпечення його фінансової спроможності.

Доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ) [8].

Кошти місцевого бюджету розподіляються на фінансування поточних видатків і до бюджету розвитку. За рахунок коштів поточного бюджету здійснюється фінансування установ, що утримуються за рахунок бюджетних асигнувань, з метою виконання власних і делегованих повноважень (наприклад, фінансування закладів освіти, охорони здоров'я, культури, мистецтва, спорту, органів місцевої міліції та пожежної охорони, соціального захисту і соціального забезпечення тощо).

Бюджет розвитку використовується на фінансування таких заходів, як: погашення місцевого боргу; капітальні видатки (будівництво, реконструкція та реставрація об'єктів виробничої, комунікаційної та соціальної інфраструктури тощо), включаючи капітальні трансферти іншим бюджетам; внески органів місцевого самоврядування до статутного капіталу суб'єкта господарювання; платежі, пов'язані з виконанням гарантійних зобов'язань АРК чи територіальної громади міста; розроблення містобудівної документації на місцевому та регіональному рівнях й інше [8].

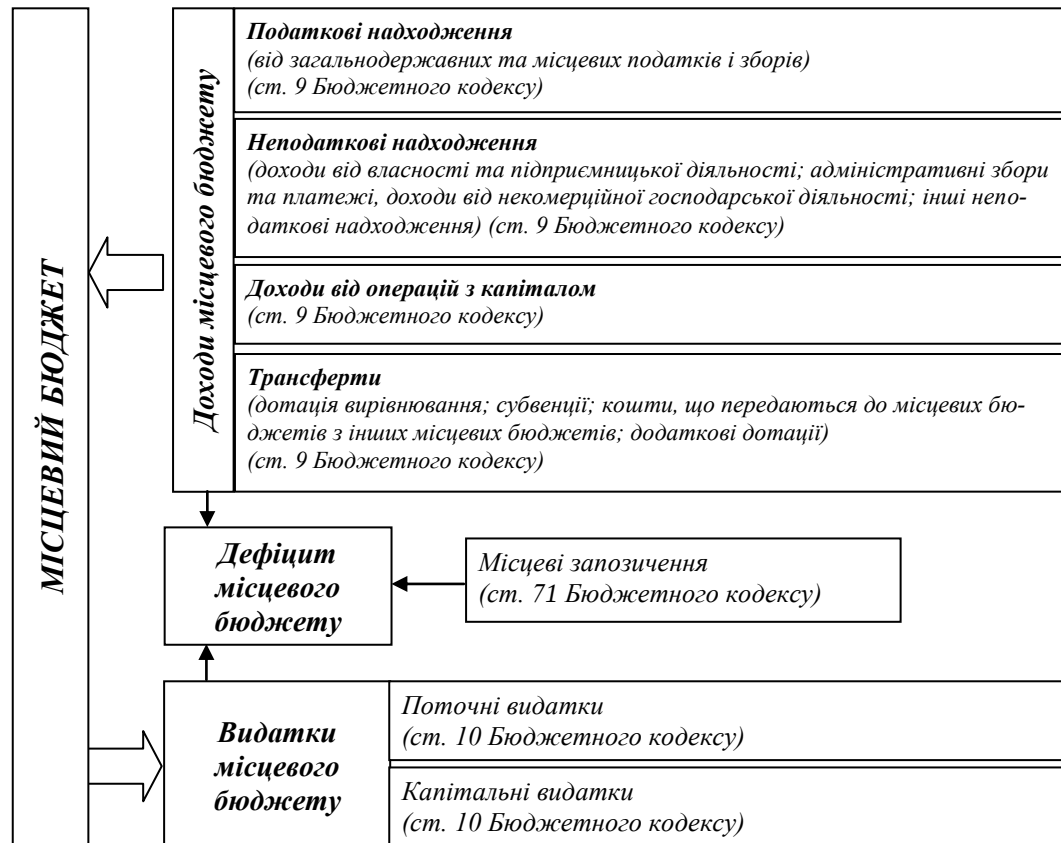

Рис. 1. Склад доходів і видатків місцевого бюджету [8]

Динаміка доходів і видатків бюджету Чернігівської області без урахування міжбюджетних трансфертів наведена на рис. 2.

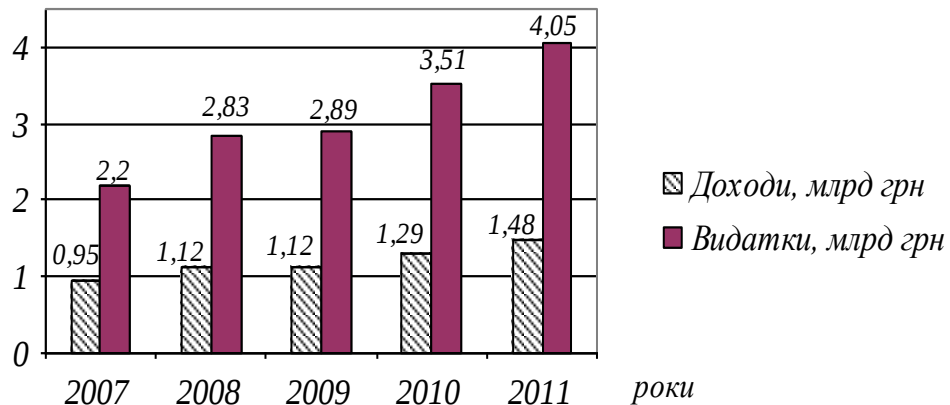

Рис. 2. Динаміка обсягів доходів і видатків бюджету Чернігівської області (без урахування міжбюджетних трансфертів) [9]

Власні доходи бюджету Чернігівської області протягом 2007-2011 років зросли лише в 1,6 рази (на 529 млн грн) за рахунок як податкових, так і неподаткових надходжень. Найбільшу питому вагу (більш ніж $\frac{3}{4}$) та, відповідно, й найбільший вплив на формування доходної частини місцевих і обласного бюджетів мали податкові надходження, обсяг яких щороку зростав. При цьому основну частку надходжень забезпечили кошти від податку на доходи фізичних осіб, від зборів і платежів за спеціальне використання природних ресурсів. Незначні надходження отримали від єдиного податку та інших місцевих податків і зборів.

Неподаткові надходження, що включають доходи від комунальної власності, адміністративні збори й платежі, власні доходи бюджетних установ, зросли в 1,9 рази (на 104 млн грн). У складі доходів бюджетів області вони займали лише десяту частину й збільшення, в основному, відбулося через нарощування власних надходжень бюджетних установ. У 4,5 рази (на 94 млн грн) зменшилися інші надходження, зокрема доходи від операцій з капіталом (продажу основного капіталу, землі несільськогосподарського призначення), у результаті чого їх частка була менше 1 %.

Видатки бюджету Чернігівської області зросли за аналізований період у 1,8 рази (на 1852 млн грн). Найбільшу питому вагу в їх складі займали видатки на соціальну сферу, зокрема: на соціально-культурні заходи – майже 2/3, на соціальний захист населення – п'яту частину, загальний обсяг яких зріс удвічі. Незначні видатки були на фінансування економічної діяльності, зокрема будівництва, транспорту, сільського господарства, які до того ж скоротилися в 1,6 рази, при чому в 2009 році відбулося найгірше їх фінансування.

Отже, зростання обсягів доходів за п'ять років лише в 1,6 рази було забезпечено більшою мірою за рахунок податкових надходжень, що свідчить про те, що органи місцевого самоврядування не повною мірою використовують наявний потенціал для підвищення рівня своєї фінансової спроможності. Зокрема, неефективно використовується власність громади та не забезпечується достатній рівень прибутковості (а інколи наявний високий рівень збитковості) комунальних підприємств. Необґрунтований розпродаж комунального майна негативно вплине на економічний розвиток та фінансову спроможність регіону в майбутньому.

Дослідивши видатки, можна говорити про соціальну спрямованість місцевих бюджетів, адже більш ніж $\frac{3}{4}$ видатків є соціальними й щороку цей рівень зростає. Але, крім цього, кошти місцевих бюджетів повинні направлятися й на забезпечення економічного зростання регіону, підтримку розвитку підприємницької діяльності, сприяння інноваційно-інвестиційного розвитку галузей. За рахунок власних доходів місцеві бюджети не могли покрити й половини своїх видатків, тому були змушені користуватися міжбюджетними трансфертами з бюджетів вищих рівнів.

Динаміка рівня дефіциту бюджету Чернігівської області (без урахування міжбюджетних трансфертів) та питомих ваг трансфертів від органів державного управління в загальному обсязі доходів бюджету наведена на рис. 3.

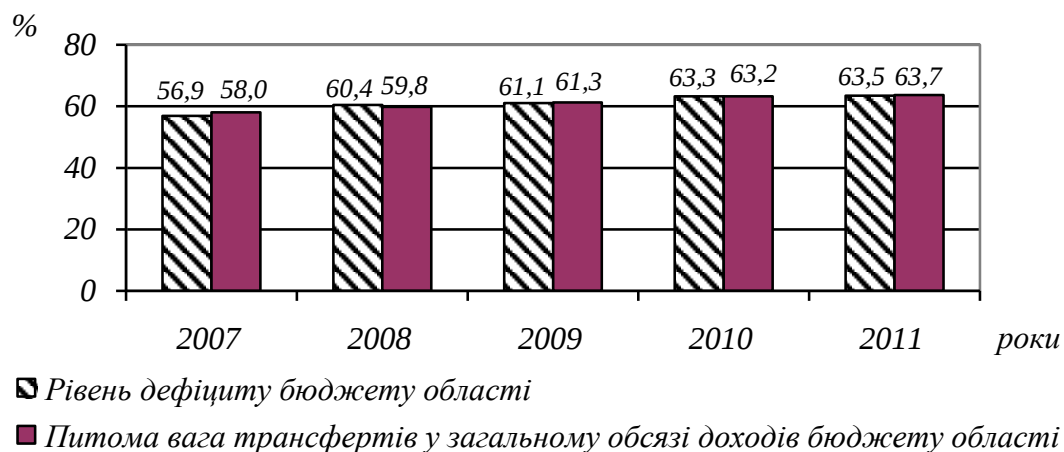

Рис. 3. Динаміка рівня дефіциту бюджету Чернігівської області (без урахування міжбюджетних трансфертів) та питомих ваг трансфертів від органів державного управління в загальному обсязі їх доходів

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Чернігівській області [9].

Значне перевищення темпів зростання видатків над темпами збільшення доходів бюджету Чернігівської області протягом досліджуваного періоду призвело до наявності та стрімкого зростання рівня їх дефіциту, який перевищив 50 %-ву межу. В результаті цей розрив між доходами та видатками був покритий за рахунок надходжень з державного бюджету, зокрема за допомогою системи міжбюджетних трансфертів.

Частка трансфертів, які були отримані бюджетом області з державного бюджету, щороку зростала й у 2011 році становила 63,7 %, що на 5,7 % більше ніж у 2007 році. При нормальному рівні цього індикатора – не більше 10 %, можна говорити про високу залежність бюджету Чернігівської області від надходжень з державного бюджету у вигляді дотацій та субвенцій.

Дослідження основних показників стану бюджетного потенціалу Чернігівської області дозволило зробити висновок про неефективну політику формування та використання коштів місцевих бюджетів. Занизька частка власних доходів органів місцевого самоврядування обмежує фінансові можливості щодо виконання своїх повноважень і реалізації програм соціально-економічного розвитку та не повною мірою проявляється принцип автономії.

Необхідність „виживання” зумовлює використання системи міжбюджетних трансфертів, обсяги яких щороку зростають й вже перевищують обсяги власних доходів. Тому сприяння нарощуванню бюджетного потенціалу області з метою забезпечення її фінансової спроможності є пріоритетним завданням на сучасному етапі економічного розвитку. Має надаватися перевага інноваційно-інвестиційним статтям видаткової частини місцевих бюджетів і здійснюватися постійний моніторинг доцільності та ефективності витрачання цих коштів.

Висновки і пропозиції. Поточне фінансування та розвиток економіки регіону залежить від його здатності до самофінансування, тому однією з головних складових фінансового потенціалу розвитку регіону залишається його бюджетний потенціал.

У результаті проведеного дослідження стану бюджетного потенціалу Чернігівської області можна зробити такі висновки. По-перше, спостерігалось зменшення частки власних доходів місцевих бюджетів, що в результаті призвело до переважання трансфертів з бюджетів інших рівнів при формуванні їх доходної частини. По-друге, повільне післякризове відновлення суб'єктів господарювання стало причиною уповільнення темпів зростання податкових надходжень. По-третє, значене скорочення капітальних видатків місцевих бюджетів характеризує останні як „споживацькі”, що є однією з причин уповільнення регіонального розвитку.

З метою забезпечення ефективного управління бюджетним потенціалом області необхідно:

- вдосконалити механізм перерозподілу податкових надходжень між місцевими та державним бюджетами для підвищення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування при вирішенні питань соціально-економічного розвитку регіону;
- визначити пріоритетні напрямки фінансування видатків місцевих бюджетів, зокрема на інноваційний розвиток регіону;
- не допускати нецільового використання бюджетних коштів;
- залучати в інвестиційні процеси фінансові ресурси суб'єктів регіону (зокрема підприємств і населення), в тому числі, в реалізацію проектів розвитку соціальної інфраструктури.

Для зміцнення бюджетного потенціалу регіону необхідно також звернути увагу на наповнення бюджету розвитку, наприклад, за рахунок орендної плати за використання об'єктів комунальної власності, розрахованої на основі їх ринкової вартості. Бюджет-

ний процес має бути більш відкритим, відповідальність місцевих органів влади за прийняття неефективних управлінських рішень – більш сувора (в тому числі й кримінальна), громадський контроль – дієвий, а інститут бюджетних слухань не має носити формальний характер. Необхідно намагатися збалансувати власні доходи та видатки місцевих бюджетів, впроваджувати надання субвенцій на інноваційно-інвестиційні цілі.

Усунення виявлених недоліків при формуванні бюджетного потенціалу має сприяти нарощуванню фінансового потенціалу розвитку регіону з метою забезпечення його соціально-економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. *Боронос В. Г.* Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території : [монографія] / В. Г. Боронос. – Суми : СумДУ, 2011. – 310 с.
2. *Вахович І. М.* Фінансова спроможність регіону: діагностика та механізми забезпечення : [навчальний посібник] / І. М. Вахович, І. М. Камінська. – Луцьк : Надстир'я, 2009. – 400 с.
3. *Герасимчук З. В.* Управління фінансовими ресурсами регіону : [монографія] / З. В. Герасимчук, І. М. Вахович, І. М. Камінська. – Луцьк : Настир'я, 2005. – 174 с.
4. *Голодова Ж. Г.* Формирование и управление финансовым потенциалом региона в целях обеспечения его экономического роста : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.10 “Финансы, денежное обращение и кредит” / Ж. Г. Голодова. – М., 2010. – 46 с.
5. *Зенченко С. В.* Формирование и оценка регионального финансового потенциала устойчивого развития экономики территории : теория и методология : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством: региональная экономика” ; 08.00.10 “Финансы, денежное обращение и кредит” / С. В. Зенченко. – Ставрополь, 2009. – 37 с.
6. *Лучка А. В.* Бюджетний потенціал фінансової незалежності місцевого самоврядування : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.08 “Гроші, финансы и кредит” / А. В. Лучка. – Тернопіль, 2009. – 20 с.
7. *Полевик Г. М.* Вдосконалення механізму управління фінансовими ресурсами регіону : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 “Развиток продуктивных сил и региональная экономика” / Г. М. Полевик. – Одеса, 2011. – 17 с.
8. *Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 року № 2456-VI* [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
9. *Чернігівщина – 2011* : [статистичний щорічник] / Головне управління статистики у Чернігівській області ; за редакцією Д. І. Ашихміної. – Чернігів, 2012. – 480 с.